

**КОНЦЕПТ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСТВА
В УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ:
ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦІ В ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ
(ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ)**

Тетяна БЕВЗ

orcid.org/0000-0002-0129-1925

доктор історичних наук, професор, провідний науковий співробітник
відділу освітніх технологій та популяризації українознавства НДІУ

Анотація. У сучасному світі зростає інтерес до проблеми ідентичності, її визначення, формування, множинності, розколотості та багатогранності. У статті аналізуються наукові дослідження зарубіжних та вітчизняних психологів, психоаналітиків, істориків, соціологів, соціальних антропологів, філософів, політологів щодо концептів «ідентичність», «українська ідентичність», «ідентичність та національна безпека». Зазначено, що «у соціо-гуманітарній сфері наукового знання ідентичність – термін настільки ж загальнозживаний, наскільки розмитий».

Важливою формою соціальної ідентичності виступає етнічність, або ототожнення себе з певною культурною традицією чи спільністю. У цьому контексті значний інтерес для дослідників становить національна ідентичність, яка передбачає усвідомлення особливостей своєї нації і демонстрацію належності до неї. Проаналізовані монографії та наукові статті, які розкривають сутність української ідентичності, а також історію становлення української ідентичності за часів незалежності України. Зазначено, що «українська ідентичність не тождна ані національній, ані етнічній» і «українську ідентичність іще треба «перебудувати».

Зміни у формуванні ідентичності пов'язують з процесом глобалізації. Однак проблема національної ідентичності в контексті глобалізації не одержала належного осмислення. Визначено, що відсутність сформованої спільної ідентичності, яка б поєднувала більшість громадян, не лише суттєво уповільнює поступальний розвиток українського суспільства, а й створює або критично посилює низку загроз національній безпеці країни.

Дослідники відзначають, що «українська ідентичність і національна безпека – це базові цінності українського буття», які взаємопов'язані і взаємозалежні та виступають фундаментальними основами існування українського соціуму і держави, на яких вибудовується майбутнє України.

Ключові слова: концепт; ідентичність; українська ідентичність; національна безпека; соціокультурні трансформації; гуманітарна сфера; загрози; зарубіжні та вітчизняні науковці.

**CONCEPT OF UKRAINIAN IDENTITY IN TERMS OF SOCIOCULTURAL
TRANSFORMATIONS: THREATS TO NATIONAL SECURITY IN THE
HUMANITARIAN SPHERE (HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM)**

Tetiana BEVZ

Doctor of Historical Sciences, professor, lead research fellow of the Department
of Educational Technologies and Popularization of Ukrainian Studies of RIUS

Annotation. *The modern world demonstrates a growing interest in the problem of identity, its definition, formation, multiplicity, fragmentation, and multifacetedness. The article analyzes the research conducted by foreign and domestic psychologists, psychoanalysts, historians, sociologists, social anthropologists, philosophers, political scientists on the concept of “identity”, “Ukrainian identity”, “identity and national security”. It is noted that “in the sociohumanitarian sphere of scholarly knowledge, identity is a term as commonly used as it is vague”.*

An important form of social identity is ethnicity, or identification with a particular cultural tradition or community. In this context, researchers show a great interest to “national identity”, which involves understanding the specifics of their nation and demonstrates belonging to it. Monographs and scholarly articles that reveal the essence of “Ukrainian identity”, as well as the history of its formation during the period of Ukraine’s independence are analyzed. It is noted that “Ukrainian identity is not identical to either national or ethnic one and that it still needs to be ‘rebuilt’”.

Changes in identity formation are associated with the process of globalization. However, the problem of national identity in the context of globalization has not been properly understood. It is determined that the lack of a common identity that would unite the majority of citizens does not only significantly slow down the progressive development of Ukrainian society but also creates or critically increases a number of threats to national security.

Researchers note that “the Ukrainian identity and national security are the basic values of Ukrainian existence”, which are interconnected, interdependent, and form fundamental foundations for the existence of the Ukrainian society and state, on which Ukraine’s future is built.

Key words: *concept; identity; Ukrainian identity; national security; sociocultural transformations; humanitarian sphere; threats; foreign and domestic scholars.*

Історіографія будь-якої проблеми потребує серйозного аналізу. Тема, винесена у назву статті, глобальна за своїм масштабом, предметним полем та постановкою завдань. Ускладнює ситуацію й те, що концепт «ідентичність», який є предметом нашого дослідження, по-перше, просто «ошаленів від надмірного вживання» [6, с. 61]; по-друге, це феномен, що постійно ускладнюється, по-третє, як прагнення до ідентичності надалі змінюватиме карту світу.

Враховуючи масштабність заявленої теми, виокремимо три групи історіографічних праць: 1) наукові праці іноземних та вітчизняних дослідників у галузі психології, історії, соціології, соціальної антропології, філософії та політичної науки щодо концепту «ідентичність»; 2) наукові праці дослідників щодо української ідентичності; 3) наукові праці щодо концепту «ідентичність та національна безпека».

Метою нашого дослідження було проаналізувати праці зарубіжних та вітчизняних дослідників щодо концептів «ідентичність», «українська ідентичність», «ідентичність та національна безпека».

Для реалізації поставленої мети необхідно розв’язати такі завдання:

1) визначити та проаналізувати концепт «ідентичність» у працях зарубіжних та вітчизняних дослідників (1968–2020);

2) показати специфіку української ідентичності крізь призму поглядів іноземних та вітчизняних дослідників останніх двадцяти років;

3) проаналізувати концепт «ідентичність» як фактор національної безпеки в умовах соціальних трансформацій.

Першу групу досліджень становлять праці зарубіжних авторів – представників різних шкіл, напрямів і галузей наук. Простежуючи еволюцію терміна

«ідентичність», відштовхуючись від праці американсько-німецького психолога і психоаналітика Е. Еріксона «Ідентичність: юність і криза» (1968), який визначив її як «суб'єктивне натхненне відчуття тотожності і цілності» [23, с. 28], концепт «ідентичність» почав набувати популярності. За час, який минув після виходу книги, термін «ідентичність» став не лише популярним, а й предметом досліджень усіх соціогуманітарних наук. Спектр розуміння концепту «ідентичність» досить широкий, різноплановий і багатогранний. Окреслимо найбільш знакові позиції. Так, французький філософ П. Рікер трактував ідентичність як самість і як тотожність [59, с. 9]. Польський і англійський соціолог і філософ З. Бауман окреслив морфологічну непостійність ідентичності: будучи іменником, це слово насправді поводить як дієслово [3, с. 280]. Ще більш критичним був британський та американський історик, публіцист і публічний інтелектуал Т. Джадт, на думку якого, воно не має «пристойного вживання» і було словом непевним – воно використовувалося як «гоноровий знак», здатний посилювати ментальність секти [20, с. 44]. Німецький історик Л. Нітгаммер вважав ідентичність поняттям, що перебуває у пошуку власного змісту, а французький соціолог і філософ П. Бурдьє стверджував, що це поняття не піддається дефініюванню, вислизає з рук. Е. Еріксон відзначав семантичну неоднозначність ідентичності, виокремивши в ній чотири смисли: індивідуальність як свідоме переживання самості, тотожність (лат. *identitas* означає тотожність) і цілість «Я», несвідоме прагнення до утривалення неповторного характеру, соціальність як вірність цінностям спільноти [23, с. 218]. Він зробив

припущення, що єдиний перспективний спосіб змістовного окреслення ідентичності – це з'ясувати, серед яких контекстів могла б вона застосовуватися, та визначив відчуття ідентичності, процес формування ідентичності, ідентичність як конфігурацію і т. ін.

Натомість британський дослідник Е. Сміт писав про множинність ідентичностей чи множинну ідентичність: родових, територіальних або регіональних, соціоекономічних (класових), релігійних, етнічних, національних [66, с. 13–17]. Звертав увагу на стабільність ідентичності, з одного боку, і змінність – з другого, «оскільки ідентичність показник тривалої стабільності й безперервності, зміни можуть відбуватися тільки у чітких межах», «межах, визначених культурою й традиціями конкретної нації...» [67, с. 26].

Відповідаючи на питання, чим зумовлений такий потужний інтерес до ідентичності, український політолог М. Кармазіна зазначала, що, «думається, абсолютно достатню (задовільну) відповідь дав свого часу Е. Фромм, вказавши, що ідентичність є однією з п'яти екзистенційних потреб людини (разом із потребою у встановленні зв'язків, подоланні, у корінні і системі поглядів, у відданості). Її суть – тотожність самому собі» [27, с. 10].

Ідентичність завжди існує незалежно від нашого знання про неї. Категорія «ідентичність» увійшла в соціогуманітарні науки завдяки теоріям феноменології (Е. Гуссерль, А. Шюцц, М. Шелер, Н. Луман, П. Бергер, Д. Уолш, Т. Лукман, Б. Вальденфельс), символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ч. Кулі, Р. Фогельсон) та соціального конструктивізму (Б. Андерсон [1], Ф. Барт [24], П. Бергер і Т. Лукман [4], Р. Брубейкер [86]).

У зарубіжній науковій літературі накопичений значний досвід аналізу поняття «ідентичність». Серед знакових імен дослідників варто назвати Б. Андерсона, Г. Алмонда, Р. Брубейкера, М. Вебера, С. Вербу, М. Кастельса, У. Коннора, Ф. Купера, Г. Моргентхау, Ш. Муффа, Е. Лаклау, Т. Лукмана, М. Сарупа, Ч. Тіллі, Е. Фромма, Є. Хобсбаума та інших. Концептуалізація і класифікація національних ідентичностей у сучасних західних демократіях знайшли відображення у працях Е. Сміта, П. Альтера та М. Ігнат'єфа.

Американський соціолог, політолог та історик Ч. Тіллі розглядав ідентичність як «розпливчате, але необхідне» поняття, визначаючи її як «сприйняття актором категорії, зобов'язання, ролі, мережі, групи або організації, а також публічну репрезентацію цього досвіду, яка часто набирає форми загальної розповіді, нарративу» [93, р. 7]. Американські соціолог Р. Брубейкер та історик Ф. Купер розглядали «ідентичність» як аналітичне поняття та наголошували на важливості розрізнення двох різних іпостасей концепту «ідентичність» – як категорії практики і наукового аналізу [6, с. 71].

Британський соціолог С. Холл окреслював ідентичність як «ідею, яку неможливо мислити по-старому, але без якої відомі ключові питання взагалі неможливо осмислити» [87, р. 2]. Французький антрополог, етнограф, соціолог і культуролог К. Леві-Стросс характеризував ідентичність як «свого роду віртуальний центр (foyer virtuel): до нього ми маємо звертатися для пояснення деяких речей, але він ніколи не має реального існування» [89, р. 332].

На думку Р. Брубейкера, ідентичність несе багатозначне, навіть суперечливе теоретичне навантаження [5, с. 78].

Він запропонував перейти від вивчення ідентичності до вивчення ідентифікації, від груп до проектів створення груп, від загальної культури до категоризації, від сутності до процесу.

Цінною для дослідження нашої теми буде праця Р. Брубейкера «Етнічність без груп», зокрема розділ «За межами «ідентичності», написаний у співавторстві з Ф. Купером, який містить параграфи: «Криза «ідентичності» в суспільних науках», «Категорії практики і категорії аналізу», «Способи вживання терміна «ідентичність», «Сильне» і «слабке» розуміння «ідентичності», «Три приклади: «ідентичність» та її альтернативи в контексті»; висновок «Партикулярність і політика «ідентичності». Розглядаючи «ідентичність» у сильному розумінні, автори визначають її як «виняткову, незмінну, фундаментальну тотожність» [5, с. 19], а у слабкому – «ідентичність» виявляється «множинною, нестабільною, плинною, випадковою, фрагментарною, сконструйованою, «договірною» [5, с. 83].

Американський соціолог М. Сомерс критикувала наукові дискусії про ідентичність за їх зосередженість на категоріальній спільності, а не на історично мінливій реляційній вбудованості і запропонувала «перебудувати дослідження формування ідентичності шляхом залучення поняття нарративу» [92, с. 605], «інкорпорувати в ключову концепцію ідентичності кардинально дестабілізуючі вимірювання часу, простору і відносності» [92, с. 606]. М. Сомерс надала вагомі аргументи на захист важливості нарративу для соціального життя і соціального аналізу і переконливо довела необхідність переміщення соціальних нарративів у історично-конкретні реляційні обставини [92, с. 605–649].

Не можна обійти увагою книгу американського філософа, політичного економіста і публіциста Ф. Фукуями «Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості». Насамперед варто взяти до уваги визначення, яке запропонував Ф. Фукуяма: «Ідентичність виростає насамперед із різниці між істинним внутрішнім «Я» і зовнішнім світом соціальних правил і норм, що не визнають і не поважають цінності чи гідності цього внутрішнього «Я». Впродовж всієї історії людства особистості вступали в протиріччя зі своїми суспільствами. Але лише тепер склалася думка, що істинне внутрішнє «Я» має природну цінність, а зовнішнє суспільство систематично помиляється і оцінює його несправедливо. Змінювати слід не внутрішнє «Я», підпорядковуючи його правилам суспільства, а достоту саме суспільство» [79, с. 78].

Цінними для нас були думки Ф. Фукуями про те, що до змін і рухів призводять не так економічні важелі, як бажання, щоб ідентичність, гідність окремих людей чи груп було визнано, а також спроба відповісти на питання: 1) як прагнення до ідентичності надалі змінюватиме карту світу?; 2) чи зможе суспільне різноманіття підтримувати ліберальну демократію, а не підривати? [79].

Таким чином, можемо стверджувати, що серед представників зарубіжних досліджень у гуманітарній сфері накопичений величезний досвід у дослідженні концепту «ідентичність», розроблений науковий інструментарій та обґрунтовані теоретико-методологічні засади дослідження ідентичності.

Наукові рефлексії щодо проблеми української ідентичності, які складають **другу групу наукових праць**, можуть бути представлені такими позиціями:

«українська ідентичність, як і будь-які інші, постала з певних реальних історичних блоків» [18] (Я. Грицак); «творення нової української нації треба розуміти в тому сенсі, що національна ідентичність не є поняттям постійним» [17] (Я. Грицак); «у соціогуманітарній сфері наукового знання ідентичність – термін настільки ж загальноновживаний, наскільки розмитий» [47, с. 7] (Л. Нагорна); «проблема української ідентичності досі не може знайти свого розв'язання» [61] (О. Романчук); «ідентичність – це поки що питання, в якому дуже багато запитань» [70] (Н. Степула); «тепер є момент, коли виникає інклюзивна українська ідентичність» [49] (Н. Дейвіс).

У монографії «Українська ідентичність: феномен і засади формування» М. Степико доводить, що «українська ідентичність не тотожна ані національній, ані етнічній. Національній – тому, що вона не обмежується кордонами держави Україна, і в певному відношенні є тотожною громадянській ідентичності як феномену політичної нації. Етнічній – оскільки, по-перше, система цінностей українського етносу, його культура, звичаї, обряди не є загальноприйнятими, а по-друге, українці – не просто етнос, один із багатьох, який мешкає на теренах України, а етнос титульний, що дає назву країні, державі та її символам» [69, с. 171].

Вагомим для нашого дослідження було визначення «української громадянської ідентичності», яку М. Кармазіна окреслила як «складний політичний феномен, що базується на знанні (про минуле і сучасність), свідомісно-ціннісних пріоритетах і настановах, емоційних орієнтирах і реакціях, що зумовлює її певну пластичність під впливом синергетичної

(кооперативної) дії зовнішніх і внутрішніх чинників, що призводить як до руйнування української громадянської ідентичності, так і постійного її відтворення (про що свідчить не тільки факт існування України як держави, але й наявність «українських громадян»)» [28, с. 281–282].

Знакові події в українській історії – Помаранчева революція та Революція гідності – стали важливими маркерами у формуванні громадянської ідентичності. Про це написана ціла низка праць. Якщо у 2005 р. зазначалося, що «українська ідентичність замість того, щоб перерости в національну свідомість, обмежилася оплакуванням славного минулого та зацікавленістю старовиною» [15], то у 2013 р. йшлося уже про деструкцію та розмивання української ідентичності у зв'язках із посиленням неоколоніального тиску колишньої метрополії Росії. І засадничою проблемою у цьому процесі стала «проблема фальшивої історичної пам'яті» [16].

Британський політолог Е. Вілсон стверджував, що «українську ідентичність ще треба «перебудувати», відокремивши її від інших національних історій, з якими пов'язувалось життя українців протягом сторіч – російської, радянської, польської, угорської тощо» [7, с. 78].

Французька дослідниця Д. Шнаппер окреслила два вихідних моменти в адекватному розумінні феномена української ідентичності: 1) слід залишити позаду історичне протиставлення між «етнічним» і «громадянським» і визнати, що немає двох ідей нації, а ідея нації лише одна і що головна особливість нації полягає в об'єднанні населення у спільноту громадян, існування якої зумовлює внутрішню та зовнішню політику держави;

2) будь-яка національна відбудова відбувається на базі етнічних елементів, які згодом намагаються посилити власне національні установи. ... Ідея нації, в аналітичному визначенні, – це водночас ідея інститутів у представницькому розумінні» [84, с. 8–9].

Знаковою на початку 2000-х років стала монографія польської україністки, автора ґрунтовних досліджень з давньої та новочасної української літератури й інтелектуальної історії О. Гнатюк «Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність», в якій вона проаналізувала історію становлення української ідентичності за часів незалежності України та різні рівні та виміри українських інтелектуальних дискусій щодо ідентичності [13]. Це був «новий підхід до проблем української ідентичності, методологічне новаторство та відвага говорити визвольну правду» [14]. Значна увага у роботі приділена конфлікту ідентичностей – власне національної та наднаціональної. «Українська тожсамість може стати або доповненням радянської ідентичності, або її протилежністю. Натомість дві наднаціональні ідентичності – європейська і радянська (пострадянська, східнослов'янська) – зазвичай перебувають у конфлікті» [13, с. 71].

О. Майборода проаналізував проблему трансформації етно- і національної ідентичностей, акцентуючи увагу на тому, що економічна криза заблокувала формування єдиного автономного національного ринку, без чого політична нація, на відміну від етнічної, не може існувати; духовна криза і розрив суспільних зв'язків руйнують усі види колективних ідентичностей, зокрема й національну; криза радянської ідентичності призвела до втрати психологічної

впевненості людей у завтрашньому дні; етнічне відродження як українців, так і національних меншин актуалізувало пріоритети етнотипової ідентичності перед загальнонаціональною; незавершеність консолідації найбільшої спільноти – етнічних українців – вкрай негативно позначається на формуванні ядра політичної нації [41, с. 15–16].

Нетривіальну думку висловили С. Кисельов та А. Сальникова, стверджуючи, що визначення української ідентичності може бути певним теоретичним засобом створення національної держави, ще одним ідеологічним кліше, за допомогою якого ті чи інші політичні сили вибудовують нові аргументи у боротьбі за владу [32, с. 31].

З'явилися праці, які стосуються окремих досліджень концепту ідентичності у політичних науках [27; 44; 53], філософії [81], культурології [38], мови [43; 56], літературі [60], українознавстві [57] та ін. Питання національної, культурної, політичної, громадянської, регіональної та європейської ідентичності стають об'єктом досліджень українських науковців. Особливу увагу слід акцентувати на монографіях Л. Нагорної «Національна ідентичність в Україні» (2002) [45], «Регіональна ідентичність: український контекст» (2008) [46] та «Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань» [47], яка запропонувала власний погляд на феномен національної ідентичності з урахуванням як його об'єктивної поліморфності і поліфункціональності, так і утилітарних, «смакових» підходів до визначення його суті.

Л. Нагорна визначила місце і роль соціокультурних ідентичностей (етнічних, територіальних, професійних, гендерних, релігійних та інших), які

проаналізувала з врахуванням домінуючих у різних сегментах поляризованого соціуму ціннісних настанов та поведінкових стереотипів. Головний акцент зроблено на осмисленні ризиків і загроз, породжених травмованою історичною пам'яттю, антиномічністю політичних орієнтацій і сформованою на цій основі диверсифікацією суспільної свідомості [47].

Аналіз соціально-політичних умов формування громадянської ідентичності сучасної України здійснено у колективній монографії «Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві». Авторський колектив окреслив основні політичні механізми утвердження громадянської ідентичності в умовах політичної модернізації; дослідив діяльність владних та управлінських інституцій, політичних партій і громадських організацій, спрямовану на конструювання громадянської ідентичності; визначив місце і роль державної політики, а також зовнішньополітичних впливів у процесі трансформації громадянської ідентичності.

Узагальнюючий аналіз суперечностей ідентичностей у сучасній Україні (підстави, прояви, ризики) та механізмів консолідації нації в умовах зміни конфігурації етнонаціональної «ідентифікаційної матриці» громадян України здійснено в аналітичній доповіді «Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації» [73].

Значний інтерес викликає стаття сучасного австрійського політолога-україніста Т. Журженко «Розділена нація? Переосмислення ролі політики

ідентичності в українській кризі», яка складається зі вступу і трьох частин, що мають знакові назви: «Скринька Пандори політики ідентичності», «Росія як експортер альтернативних ідентичностей до України», «Плинна ідентичність і потреба нової політики символів». Авторка здійснила спробу переосмислити роль політики ідентичності у теперішній українській кризі та окреслила основні зміни у колективних ідентичностях після Майдану й анексії Криму, а також дилеми нової політики ідентичності [25].

У монографії «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» філософ М. Козловець проаналізував сучасні західні та вітчизняні теоретико-методологічні підходи до визначення понять «ідентичність» та «ідентифікація», дослідив структуру, форми і механізми конструювання ідентичності [34].

Два періоди (I – 1985–2000 рр., II – 2000–2015 рр.) формування української ідентичності та нових способів осмислення минулого виокремила О. Романенко та дослідила особливості рецепції української історії у творчості українських письменників цього періоду [60]. На думку В. Кулика, вживання мови *відбиває* і водночас *відтворює* ідентичності мовців, адресатів та обговорюваних осіб і спільнот, стосунки між ними, особисті і колективні уявлення про світ [36, с. 9].

Р. Демчук ідентичність показала як психологічний механізм, який викликає почуття тотожності людини самій собі, забезпечує відчуття цілісності, діє при сприйнятті людиною своєї країни, культури, нації [19]. Авторка запропонувала культурологічний ракурс бачення ідентичності, на додачу до онтологічного (філософського), антропологічного

(соціологічного та психологічного). Важливо також те, що плекання власної ідентичності Р. Демчук вважала не даністю, а заданістю. Важливим моментом у системі механізмів формування національної ідентичності дослідниця вважала міфологію.

Автори монографії «Національна ідентичність і громадянське суспільство» запропонували онтологічний підхід до розуміння феномену ідентичності, здійснили аналітичні екскурси в історичний генезис усталених європейських уявлень про засади громадянської ідентичності та відповідних політичних ідеологій, що дало можливість порівняти теорію й наявний стан розвитку громадянського суспільства, а також окреслили основні позиції у суперечці «панславів» і «європейців» щодо української ідентичності, суперечці, що сьогодні використовується як пропагандистський інструмент геополітичного насильства [48].

У контексті євроінтеграційних прагнень українців дослідники актуалізували тему європейської ідентичності. У 2008 р. була опублікована монографія Н. Пелагеші «Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації» [55]. Упродовж останніх років з'явилися праці О. Добржанської [22], А. Киридон [29; 30], А. Киридон та С. Трояна [31], Т. Гладяк [12], Н. Пелагеші [54], Є. Тихомирової [77], Л. Хашиєвої [80], Г. Щолокової [85] та інших. М. Козловець дослідив феномен європейської ідентичності як важливої складової інтеграції європейських країн, розглянув її співвідношення з національно-державною ідентичністю, з'ясував євроінтеграційні перспективи України [33].

Багато уваги дослідженню ролі ідентичностей у формуванні регіоналізму в Україні приділяють львівські соціологи Н. Черниш, В. Сусак [82], які тісно співпрацюють з доктором О. Маланчук з Університету штату Мічиган (США). У статті автори розрізняють громадянську («громадянин України») та етнічну («українець») ідентичності, щоб зрозуміти, який сенс респонденти вкладають у ці два поняття у порівняно мирні та трагічні часи історії України.

В. Сусак та І. Ващинська виокремлюють дві змістоутворюючі лояльнісні складові ідентичності «українець/ка»: громадянську та націоналістичну, стверджуючи, що саме особливості їхніх вимірів формують регіоналізм в Україні. На основі результатів досліджень, проведених у Львові та Донецьку, довели, що громадянська лоялісна компонента ідентичності «українець/ка» упродовж 1994–2010–2015 рр. превалювала над націоналістичною компонентою з певними варіаціями в регіонах [74].

У статті «Національна ідентичність з функціоналістської перспективи: сутність та основні типи» Д. Судин здійснив концептуалізацію поняття «ідентичність», опираючись на теорію дії – з використанням п'яти модельних змінних, розроблених Т. Парсонсом, а також запропонував типологію національних ідентичностей, яка опирається на принцип специфікації культурних зразків в соціальній системі [71]. В іншому дослідженні Д. Судин запропонував типологію національних ідентичностей на основі результатів всеукраїнського опитування «Українське суспільство – 2006»: 1) інтенсивний тип ідентичності (на основі як аскриптивних, так і діяльнісних ознак); 2) аскриптивний тип

(лише на основі аскриптивних ознак); 3) консекутивний тип (лише на основі діяльнісних ознак); 4) невизначений тип (на основі жодного з критеріїв) [72].

Говорячи про формування національної ідентичності, М. Степико стверджував, що «це процес самовизначення людини і у реальних, і у символічних конструктах етнічного та національного простору» [69, с. 9].

На думку М. Рябчука, у більшості праць переважає спрощений, часто примордіалістський погляд на українську ідентичність як ідентичність насамперед (або й виключно) етнічної української нації (з украленнями різноманітних меншин, зокрема чисельної російської) [63, с. 7].

Монографія М. Рябчука «Долання амбівалентності. Дихотомія української національної ідентичності» присвячена дослідженню української національної ідентичності у її двох істотно відмінних формах, означених як «українська етнокультурна» («примордіальна») та «українська інституційна» («паспортно-територіальна»). У праці з'ясовано принципові відмінності між цими двома типами української ідентичності і доведено, що вони мають не лише ідеологічний, а й ціннісний характер. На думку М. Рябчука, ідентичнісна дихотомія істотно ускладнила процеси посткомуністичної трансформації у 1991–2013 рр. і відчутно ослабила українське суспільство й державу перед лицем російської агресії у 2014 р. [63].

Варто зазначити, що про дві українські ідентичності писали й інші дослідники, як зарубіжні, так і вітчизняні. Зокрема, Дж.-П. Химка писав про «центрально-європейську» та «пострадянську» [88, с. 483–484],

С. Шульман – «етнонаціональну» та «східнослов'янську» [91, с. 68–70], В. Кулик – «примордіальну» та «інституційну» [37, с. 11].

С. Шульман окреслив п'ять ключових параметрів, за якими два варіанти української ідентичності («ідентичнісні комплекси», в його термінах) принципово один від одного відрізняються [91, с. 68]. По-перше, це основні риси/чинники, що єднають спільноту. В одному випадку це українська етнічність, мова й культура, у другому – східнослов'янська культурна спадщина (те, що багато хто ототожнює з проросійськістю чи неорадянськістю). По-друге, це основні риси, які уподібнюють дану спільноту до інших спільнот чи, навпаки, відрізняють. Для однієї з них українська й російська історія та культура – засадничо різні, а українська та європейська культура – споріднені, для другої – навпаки. По-третє, це уявлення про сумісність чи несумісність української та російської лояльностей/ідентичностей. В одному випадку визначається конкурентність, у другому – взаємодоповнюваність. По-четверте, це внутрішньополітичні пріоритети. Одна група наполягає на перевагах для української мови, культури, історії, символів; друга обстоює їхню формально «рівне» трактування з російськими. І по-п'яте – це пріоритети зовнішньополітичні: західна, проєвропейська орієнтація однієї спільноти *versus* східна, проросійська та панслов'янська орієнтація другої [91, р. 59–87].

На думку авторів проекту MATRIX *divergent*, які досліджують проблеми культурології, політології, філософії та економіки, в Україні можна виділити декілька груп ідентичностей, які прагнуть бути загальнонаціональними.

Перша – національно-патріотичні ідентичності, що чітко закликають до збереження самобутності українського народу, його культури, мови, звичаїв. Друга – проєвропейські, що підтримують європейські демократичні цінності, прагнуть тіснішої інтеграції і входження України до ЄС та не вступають у суперечку з національно-патріотичними ідентичностями. Третя група – проросійські ідентичності, що підтримують поширення «русского мира», впровадження російської мови на теренах України та зближення з РФ. Саме проросійська ідентичність та недостатній рівень загальнонаціональної на Сході і Півдні й спричинили відцентрові та сепаратистські тенденції, що уможливило російську інтервенцію [26].

Зміцнення української національної ідентичності проявляється у значно вищому, ніж раніше, окресленні себе «українцями» (як у політичному, так і, що цікаво, в етнічному сенсі), «патріотами» (з відповідно задекларованою готовністю захищати свою країну) та прихильниками незалежності (з усіма її символами), а також – у переважанні (вперше за всі попередні роки) загальнонаціональної самоідентифікації над регіональною [90; 64].

Третя група праць розглядає питання «ідентичність і національна безпека». Зазначимо важливий факт: пошукова база журналу «Критика» дає 928 результатів для словосполучення «ідентичність і національна безпека». Науковці визначають національну ідентичність «як фактор національної та міжнародної безпеки і задаються риторичним питанням «Ідентичність і безпека України: куди йдемо?». Політики беззаперечно стверджують, що «національна

ідентичність – важлива складова національної безпеки».

Питання ідентичності і національної безпеки неодноразово було предметом обговорення на конференціях, круглих столах, панельних дискусіях, семінарах. Серед найбільш знакових: «Національна ідентичність – пріоритет національної безпеки» та «Мова, політика, суспільна думка, пропаганда, ідентичність, національна безпека».

Автори науково-аналітичної доповіді «Політика ідентичності в Україні: концептуальні підходи, основні завдання та механізми реалізації» відзначали, що «відсутність сформованої спільної ідентичності, яка б поєднувала більшість громадян, не лише суттєво уповільнює поступальний розвиток українського суспільства, а й створює або критично посилює низку загроз національній безпеці країни» [58, с. 25].

У монографії О. Андреевої «Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією» досліджено теоретико-політичні засади визначення загроз національній безпеці України та шляхів їх розв'язання або нейтралізації в аспекті становлення національної ідентичності і взаємовідносин з Росією. Серед завдань дисертантка розглянула кризу національної ідентичності України як проблему її національної безпеки. Авторка дала власне визначення «національної безпеки» як сукупності умов, за яких може бути реалізований певний історичний та соціально-політичний (національний) проект [2]. Особливий інтерес для нашого дослідження має другий розділ наукової праці «Криза національної ідентичності України як проблема її національної безпеки», в якому йдеться

про кризові тенденції національної ідентичності в Європі та їх непрямий вплив на національну ідентичність сучасної України; кризу «локального» та «універсального» вимірів української національної ідентичності пострадянського періоду та перспективи виходу України з кризи національної ідентичності з погляду загальних «денаціоналізаційних» тенденцій сучасності.

На думку авторки, вибір етноцентричного сценарію національної ідентичності не тільки веде до авторитаризму та ізоляціонізму, а й працює на національний розкол, який стимулюється неточною внутрішньою політикою в Україні та експортним варіантом деяких положень зовнішньополітичної доктрини Росії щодо специфіки відносин «братів-слов'ян» та примушення до «братерських відносин», які виступають зовнішньополітичним каталізатором національного розколу в Україні (положення щодо «мовного націоналізму», «обмеження прав росіян» в Україні, територіальні претензії тощо) і підвищують рівень ризиків і загроз національній безпеці України [2, с. 11].

У дослідженні «Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики» О. Власюк розглянув науково-методологічні підходи до формування системи національної безпеки, висвітлив еволюцію загроз національній безпеці, дослідив питання формування української національної ідентичності, проаналізував проблеми забезпечення національної безпеки України в умовах російської агресії [8].

М. Козловець зазначав, що «в українській філософській рефлексії проблема національної ідентичності в контексті глобалізації не одержала належного

осмислення, оскільки досліджувана проблема – багатоманітний та багатоаспектний комплекс взаємопов'язаних і взаємозалежних складних політичних, соціально-економічних, духовно-культурних, територіально-регіональних елементів національної ідентифікації» [34, с. 11].

У передмові до книги П. Костюка «Код ідентичности. Мілітарні сторінки історії України і не тільки...» зазначено, що «основну ідею книжки передає її назва, де поняття «Україна» поставлено в систему дослідницьких координат, одну з яких становить ідентичність, а другу – національна безпека. Інтегруватися в нинішній глобалізований світ, з усіма його загрозами та викликами, але не втратити при тому своєї ідентичности – це основний виклик доби» [35]. Окремі тези й позиції автора є дискусійними і потребують спеціального дослідження.

В аналітичній доповіді «Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації» автори слушно наголошували, що «взаємозв'язок між конфліктами ідентичностей і формуванням громадянської ідентичності в системі національної безпеки, а також соціокультурного змісту інтеграційної громадянської ідентичності у контексті подолання конфліктів ідентичностей на регіональному та загальноукраїнському рівнях в умовах сьогодення набуває все більшої гостроти» [73, с. 6].

Автори статті С. Кисельов, А. Сальникова поставили риторичне питання: «Чи певна ідентичність сприяє (чи, навпаки, не сприяє) зміцненню національної безпеки, або ж національна безпека має бути лише засобом, що зберігає

вільну ідентифікацію народу? Тобто проблема ідентичності є вираженням одвічних проблем необхідності і свободи, цілей і засобів» [32, с. 32].

Г. Палій розглядала проблеми української національної ідентичності крізь призму проблем національної безпеки, ширше – української національної держави та довела зв'язок між станом сучасної української національної ідентичності та реалізацією національних інтересів України у внутрішньополітичній, зовнішньополітичній, етнонаціональній, культурній сферах [50]. У дисертації Г. Палій показала, що сформована національна ідентичність сприяє збереженню територіальної цілісності держави та досягненню громадянської консолідації та міжетнічного миру [51, с. 31–42, 108–120]. Феномен національної безпеки в умовах соціокультурних трансформацій проаналізовано у монографії О. Дзьобаня [21].

Українську ідентичність під кутом зору національної безпеки розглядала Н. Гайворонюк. У статті «Українська ідентичність як онтологічна основа національної безпеки (соціально-психологічний аспект)» дослідниця акцентувала увагу на сучасних концептах української ідентичності, яка тлумачиться як «загальнонаціональна проблема, винятково у її зв'язку із проблемою національної безпеки» [9], та проаналізувала сучасні зарубіжні та вітчизняні концепти ідентичності (етнічної, національної, громадянської) з погляду впливу на національну безпеку як її онтологічну основу [9]. Українська ідентичність і національна безпека – це базові цінності українського буття. Вони взаємопов'язані і взаємозалежні, адже стосуються фундаментальних основ існування українського

соціуму і держави, на яких вибудовуються онтологічні основи майбутнього України [9].

Спробу осмислення феномену національної ідентичності як одного із найважливіших об'єктів національної безпеки України [62] намагалася здійснити Ю. Руденко. Однак, захопившись визначеннями категорій «ідентичність», «національна ідентичність», «етнічна ідентичність», не розкрила феномену національної ідентичності як одного із найважливіших об'єктів національної безпеки України. На жаль, назва статті не відповідає тексту.

Дотичною до нашого дослідження є монографія О. Титар «Українські національні і культурні ідентичності у глобалізованому світі (на прикладі культури Слобожанщини)», в якій дослідниця на широкій джерельній базі аналізу чотирьох моделей слобожанських ідентичностей акцентувала увагу на тому, що глобалізація порушує проблеми антропологічної кризи і глобального диктату віртуального в слобожанських культурних ідентичностях. Як перспективу вирішення криз глобалізації авторка запропонувала поєднання етико-антропологічного, візуально-антропологічного та психоаналітичного підходів [75].

У статті «Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки» Д. Сладкий торкнувся змісту та деяких концепцій національної ідентичності, проаналізував міжнародний досвід, зазначивши, що «значення питання національної ідентичності для безпеки сучасних держав не можна недооцінювати. Від характеру, змісту національної ідентичності(-ей), що існують, значною мірою залежить майбутнє як самої держави, так і характеру розвитку відносин

у країні між різними групами населення» [65, с. 114]. Наголосив на тому, що в Україні не існувало єдиного загальнопідтримуваного проекту національної ідентичності. Існуючі проекти національної ідентичності він запропонував поділити на дві основні групи, підґрунтям яких є етнічні цінності (етнічна група) та пріоритет громадянських прав і свобод (громадянська група) [65, с. 114]. «Проблема формування та існування національної ідентичності є серйозним фактором і міжнародної, і національної безпеки» [65, с. 118].

Формуючи на основі національної та культурної ідентичності власну міжнародну ідентичність, нація реально визначає місце, статус та роль своєї держави в системі міжнародних відносин, сприяє підтриманню балансу сил та створенню ефективних механізмів забезпечення міжнародної безпеки, що загалом стабілізує міжнародну систему [52, с. 42].

Учасники програми «Сингулярність ідентичності» форуму нової доби «На кордонах»¹ на 7 паралельних тематичних потоках розглянули питання персональної ідентичності та ідентичності громад, бізнесу та громад, освіти як другого народження людини, здоров'я як колективної відповідальності, культури як національної безпеки. Кожний з учасників форуму мав змогу долучитися до створення «Книги 2000 авторів: «Сингулярність ідентичності», що мала стати зібранням роздумів, питань та історій звичайних українців, які

¹ Форум нової доби «На кордонах» 13–14 червня 2020 р. з ініціативи Фондації соціальних інновацій «3 країни в Україні» та за підтримки і у співпраці з програмою «Демократичне врядування у Східній Україні» USAID Україна став однією з перших у Європі віртуальною повноформатною конференцією.

переймаються питаннями, хто вони є, який сенс у їхньому житті та якою буде їхня країна за їх життя та за життя їхніх дітей [78].

Низка статей В. Лозового [39; 40] присвячена подіям у Донбасі. У статті «Донбас: як вели війну проти української ідентичності» В. Лозовий стверджував, що «сучасні умови Донбасу вимагають викладання історії в контексті культурного діалогу», і запропонував «використати напрацювання міжнародної асоціації вчителів історії «Єврокліо» щодо принципів дослідження та викладання історії як досвіду суспільної інтеграції в країнах з травматичною історичною пам'яттю, зокрема державах колишньої Югославії» [39].

Аналіз головної складової гібридної війни Росії проти України – розмивання та фрагментації загальноукраїнської ідентичності, заміни її концептами «руського мира», рашизму та слов'янської єдності показав М. Степико у статті «Гібридна війна як війна ідентичностей». Проаналізовано ідентифікаційні особливості українців та росіян, стан та проблеми війни ідентичностей у різних регіонах України: окупованому Криму, Донбасі та прифронтовій зоні; великих містах Південно-Східної України; Центральній і Західній Україні та Києві [68].

Ряд праць присвячено проблемі ідентичностей в Автономній Республіці Крим [10; 11], зокрема, специфіці формування ідентичності етнічних груп Автономної Республіки Крим, мовно-культурній та соціальній самоідентифікації мешканців півострова на початку ХХІ ст. з огляду на загрози національній безпеці, прояви сепаратизму, тенденції до дезінтеграції та втрати державного суверенітету.

Геополітичні, культурні, релігійні та інші впливи роблять пограниччя зоною притягання і взаємовідштовхування, а також простором для масштабних маніпуляцій. На прикордонних територіях відбувається процес «нашарування» різних соціокультурних сенсів, що робить ці території «привілейованою» зоною розвитку, яка не тільки вирішує завдання міждержавних відносин, але і створює нові [83]. Освітні процеси у прикордонній зоні мають свою специфіку, яка недостатнім чином вивчена в педагогічних дослідженнях, однак є надзвичайно важливою для збереження нації і формування національно-культурної ідентичності у зростаючої особистості [83].

Поділяємо погляд щодо того, що недостатній рівень сформованості загальнонаціональної ідентичності призводить до посилення загроз для національної безпеки країни, серед яких: криза легітимності політичних інститутів; посилення сепаратизму та розшарування українського суспільства; десоверенізація; конфлікт політичних інтересів; низький рівень розвитку політичної культури та суспільства загалом; цивілізаційна невизначеність та перебування в «сірій зоні» міжнародної політики [26].

Підсумовуючи, зазначимо, що концепт «ідентичність» став популярним і досить вживаним у західному та вітчизняному дискурсі наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Це було викликано фундаментальними соціальними і політичними трансформаціями, які відбувалися у суспільствах різних країн світу. Доречно зазначити, що йдеться про ідентичність етнічну, національну, політичну, європейську, культурну, громадянську, соціальну, гендерну, регіональну та ін.

Історіографія проблеми щодо концепту ідентичності українства в умовах соціокультурних трансформацій досить широка та багатогранна як у зарубіжних, так і вітчизняних дослідженнях. Обсяг статті не дав можливості проаналізувати усі дослідження зазначеної проблематики. Значна кількість праць, особливо в умовах російсько-української війни, присвячена проблемі викликів та загроз національній безпеці в гуманітарній сфері. Водночас варто наголосити, що історіографія дослідження проблеми щодо концепту ідентичності українства в умовах соціокультурних трансформацій є достатньо дискусійною, контрверсійною та суперечливою навіть у межах однієї з гуманітарних наук. Шлях пізнання ідентичностей досить тернистий, і наше завдання хоча б частково його реалізувати у процесі дослідження проекту «Концепт ідентичності українства в умовах соціокультурних трансформацій: загрози національній безпеці в гуманітарній сфері».

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма. Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кучково поле, 2000. 288 с.
2. Андреева О. М. Национальная безопасность Украины в контексте национальной идентичности и взаимовідносин з Росією. Київ: Парламентське вид-во, 2009. 360 с.
3. Бауман З. От пилигрима к туристу, или Краткая история идентичности. *Національна ідентичність*: хрестоматія. Харків: Крок, 2002. С. 279–297.
4. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Москва: Медиум, 1995. 323 с.
5. Брубейкер Р. Этничность без групп / пер. с англ. И. Борисовой; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 408 с.
6. Брубейкер Р., Купер Ф. За пределами «идентичности». *Ab Imperio*. 2002. № 3. С. 61–115.
7. Вілсон Е. Українці: несподівана нація. Київ: К.І.С., 2004. 378 с.
8. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
9. Гайворонюк Н. Українська ідентичність як онтологічна основа національної безпеки (соціально-психологічний аспект). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2(1). С. 38–48. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(1)_7)
10. Газізова О. Загрози національній безпеці у сфері ідентичності етнічних груп Криму на початку XXI століття. *Українознавчий альманах*. 2016. Вип. 19. С. 156–161.
11. Газізова О. Кримський «вузол» ідентичностей: російська анексія і проблематика збереження національної самобутності кримчан. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. *Українознавчий альманах*. 2017. Вип. 23. С. 25–31.
12. Гладяк Т. Європейська ідентичність у документах Євросоюзу. URL: <http://www.lnu.edu.ua/personal/mdlviv/visnyk/15/identychnistj.html>
13. Гнатюк Оля. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 528 с.
14. Гнатюк Оля. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Грудень 2005. URL: <https://m.krytyka.com/ua/reviews/proshchannya-z-impериieyu-ukrayinski-dyskusiyyi-pro-identychnist>
15. Гудзик К. Історіографія й українська ідентичність. *День*. 2005. 15 січня.
16. Грабовський С., Лосев І. Українська ідентичність: проблеми і виклики. *День*. 2013. 13 листопада.
17. Грицак Я. Про можливість побудови політичної нації в окремо взятій (У)країні,

- або Чого нас учить досвід Польщі. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/hrycak.htm>
18. Грицак Я. Українська ідентичність. Критика. Червень 2016. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/ukrayinska-identychnist>
19. Демчук Р. Українська ідентичність в модусі міфологем: монографія. Київ: Стародавній світ, 2014. 236 с.
20. Джадт Т. Пограничний народ. *Критика*. 2010. Ч. 9–10. С. 44–45.
21. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення): монографія. Харків: Константа, 2006. 440 с.
22. Добржанська О. Л. Політична ідентичність українського суспільства в умовах Європейської інтеграції: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03. Київ, 2008. 215 с.
23. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва: Прогресс, 1996. 342 с.
24. Этнические группы и социальные границы: социальная организация культурных различий: сб. статей / под ред. Ф. Барта. Москва: Новое издательство, 2006. 200 с.
25. Журженко Тетяна. Розділена нація? Переосмислення ролі політики ідентичності в українській кризі. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1529>
26. Загрози та кризи для загальноукраїнської ідентичності. URL: <https://matrix-info.com/zagrozy-ta-kryzy-dlya-zagalnoukrayinskoyi-identychnosti/>
27. Кармазіна М. Ідентичності у сучасному науковому дискурсі. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 3 (65). С. 4–29.
28. Кармазіна М. С. Громадянська ідентичність в Україні в контексті зовнішньополітичних впливів. *Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві*: колективна монографія. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 258–285.
29. Киридон А. М. Європейська ідентичність: структурування смислового простору. *Європейські історичні студії*. 2015. № 2. С. 26–53.
30. Киридон А. Європейська ідентичність: оприявлення в умовах глобалізації. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/25668/>
31. Киридон А., Троян С. Проблема європейської ідентичності в сучасному науковому дискурсі. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2015. Т. 31–32. С. 159–166.
32. Кисельов С., Сальникова А. Національна ідентичність українців. Дилема культурного і соціального політичного. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 31–40.
33. Козловець М. А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 37. С. 72–86.
34. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
35. Костюк П. Код ідентичности. Мілітарні сторінки історії України і не тільки... Львів: Універсум; Простір-М, 2018. 456 с.
36. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Київ: Критика, 2010. 656 с.
37. Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні. Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. 63 с.
38. Лисий І. Концепт національної ідентичності в дослідженні культури. *Мандрівець*. 2012. № 4. С. 74–78.
39. Лозовий В. Донбас: як вели війну проти української ідентичності. 24.04.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2447267-donbas-ak-veli-vijnu-proti-ukrainskoi-identichnosti.html>
40. Лозовий В. Маніпуляції історією як інструмент політики розколу України: стратегії та практики конструювання антиукраїнської ідентичності на Донбасі. *Стратегічні пріоритети*. 2018. № 3–4 (48). С. 147–154.
41. Майборода О. М. Проблема формування нової ідентичності української нації. *Етноси України*. Альманах. Київ, 2000. Вип. 1. С. 15–16.
42. Маланчук О., Черниш Н. Й., Сусяк В. І. Форсований вибір: ідентичності та

постави до і після Євромайдану. *Український соціум*. 2016. № 4 (59). С. 8–20.

43. Мацьків Т. Мова та ідентичність: український вимір. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/120343>

44. Мельник Н. Концептуалізація поняття «політична ідентичність»: множина значень і підходів. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 3 (65). С. 29–38.

45. Нагорна Л. П. Національна ідентичність в Україні. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2002. 271 с.

46. Нагорна Л. П. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 405 с.

47. Нагорна Л. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.

48. Національна ідентичність і громадянське суспільство. Київ: Дух і літера, 2015. 464 с.

49. Норман Дейвіс: тепер є момент, коли виникає інклюзивна українська ідентичність. Критика. Липень 2014. URL: <https://m.krytyka.com/ua/articles/norman-deyvis-teper-ie-moment-koly-vynykaie-inklyuzyvna-ukrayinska-identychnist>

50. Палій Г. О. Проблема формування української політичної нації: аспект загальнонаціональної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2003. № 1. С. 93–100.

51. Палій Г. О. Становлення єдиної національної ідентичності в контексті реалізації національних інтересів України: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.05. Київ, 2005. 214 с.

52. Пасічник В. Функції національної ідеї в забезпеченні національної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління. Філософія, методологія, теорія та історія державного управління*. 2013. № 11. С. 37–44.

53. Пашина Н. Концепт політичної ідентичності в українській політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4–5. С. 180–190.

54. Пелагеша Н. Є. Європейська ідентичність: зміст, функції, механізми формування. *Мультиверсум. Філософський альманах*: зб. наук. пр. Київ, 2007. Вип. 60. С. 12–34.

55. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації. Київ: НІСД, 2008. 288 с.

56. Петрів Х. В. Соціолінгвістичні виміри концепту «національна ідентичність» у фреймі української реальності. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 7. С. 140–144.

57. Петруньок Б. Поняття ідентичності в контексті українознавчих досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*. 2012. № 16. С. 14–16.

58. Політика ідентичності в Україні: концептуальні підходи, основні завдання та механізми реалізації. *Україна: політичні стратегії модернізації*: зб. науково-аналітичних доп. / за ред. М. М. Розумного (заг. ред.), О. А. Корнієвського, В. М. Яблонського, С. О. Янішевського. Київ: НІСД, 2011. С. 7–41.

59. Рикёр П. Повествовательная идентичность. *Герменевтика. Етика. Політика: московские лекции и интервью*. Москва: Academia, 1995. С. 19–37.

60. Романенко О. Ідентичність нації та тексту: як сучасна українська література формує інтенсивні образи національної ідентифікації. URL: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/306/295>

61. Романчук О. Українська ідентичність: проблем більше, ніж здобутків. URL: <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2006/2/ident.html>

62. Руденко Ю. Національна ідентичність як складова цивілізаційної ідентичності в контексті забезпечення національної безпеки України. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/12>

63. Рябчук М. Долання амбівалентності. Дихотомія української національної

- ідентичності. Історичні причини та політичні наслідки. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 252 с.
64. Рябчук М. Випробування війною: старі поділи і нові зв'язки у сьогодишньому українському суспільстві. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні. Київ: ІПіЕНД, 2017. С. 119–138.
65. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 110–119.
66. Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 223 с.
67. Сміт Е. Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ: К.І.С., 2004. 170 с.
68. Степико М. Т. Гібридна війна як війна ідентичностей. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3 (40). С. 163–170.
69. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія. Київ: НІСД, 2011. 336 с.
70. Степула Н. Українська ідентичність – Публічна дискусія без висновків. 13.11.2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1348902.html>
71. Судин Д. Національна ідентичність з функціоналістської перспективи: сутність та основні типи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 993. *Серія Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. Вип. 29. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2012. С. 12–16.
72. Судин Д. Типи української національної ідентичності: апробація теоретичного концепту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1045. С. 41–47.
73. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації. Аналітична доповідь. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 160 с.
74. Сусак В. І., Ващинська І. І. Лоляльніс-на компонента ідентичності «українець/ка»: регіональні виміри на прикладі міст Львова та Донецька (1994–2010–2015 рр.). *Український соціум*. 2018. № 1. С. 9–18.
75. Титар О. В. Українські національні і культурні ідентичності у глобалізованому світі (на прикладі культури Слобожанщини): монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 347 с.
77. Тихомирова Є. Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції. *Наукові записки*. Т. 45: Політичні науки. 2005. С. 56–60.
78. Трегуб Г. Відкритий світ і сингулярність ідентичності. 16.06.2020. URL: <https://tyzhden.ua/Culture/244730>
79. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості. Київ: Наш Формат, 2020. 192 с.
80. Хашиєва Л. В. Європейська ідентичність як чинник євроінтеграції: об'єднана Європа чи Європа Націй. *Теорія та практика державного управління*. 2014. Вип. 3. С. 239–244.
81. Чернієнко В. Філософія та ідентичність. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. *Серія Філософія*. 2015. Вип. 18. С. 8–18.
82. Черниш Н. Й., Сусак В. І. Прелюдія. Тягар «радянської спадщини»: ідентифікаційні моделі жителів Львова і Донецька (1994–2010 рр.) *Український соціум*. 2016. № 3 (58). С. 8–19.
83. Шкільна І. Формування національно-культурної ідентичності старших підлітків в умовах пограниччя. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2018. № 22. С. 295–306.
84. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / пер. з франц. Р. В. Мардера. Харків: Фолю, 2007. 223 с.
85. Щолокова Г. В. Концепт «європейська ідентичність» у політичному дискурсі ЄС. *Вісник Дніпропетровського університету*. *Серія Політологія*. 2016. № 5. С. 93–100.
86. Brubaker R. *Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

87. Hall S. Introduction: Who Needs 'Identity'? Questions of Cultural Identity / eds S. Hall P. D. Gay. London: Sage Publications, 1996. P. 1–17.

88. Himka John Paul. The Basic Historical Identity Formations in Ukraine: A Typology. *Harvard Ukrainian Studies*. 2006. № 28 (1–4). P. 483–500.

89. Lévi-Strauss C. L'Identité: Séminaire interdisciplinaire. Paris: Presses Universitaires de France, 1977.

90. Riabchuk Mykola. «'Two Ukraines' Reconsidered: The End of Ukrainian Ambivalence?» *Studies in Ethnicity and Nationalism*. 2015. № 15 (1). P. 138–156.

91. Shulman Stephen. National Identity and Public Support for Political and Economic Reform in Ukraine. *Slavic Review*. 2005. № 64 (1). P. 59–87.

92. Somers M. R. The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach. *Theory and Society*. 1994. № 23. P. 605–649.

93. Tilly Ch. Citizenship, Identity and Social History. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. P. 1–17.

REFERENCES

1. ANDERSON, B. (2000). *Imaginary Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Moscow: KANON-Pres-Ts, Kuchkovo Pole, 288 p. [in Rus.]

2. ANDRIEIEVA, O. (2009). *National Security of Ukraine in the Context of National Identity and Relations with Russia*. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 360 p. [in Ukr.]

3. BAUMAN, Z. (2002). From a Pilgrim to a Tourist, or a Brief History of Identity. In: *National Identity: A Textbook*. Kharkiv: Krok, pp. 279–297. [in Rus.]

4. BERGER, P., LUKMAN, T. (1995). *Social Construction of Reality*. Moscow: Medium, 323 p. [in Rus.]

5. BRUBEIKER, R. (2012). *Ethnicity without Groups*. Moscow: Higher School of Economics Press, 408 p. [in Rus.]

6. BRUBEIKER, R., KUPER, F. (2002). Beyond "Identity". *Ab Imperio*, (3), pp. 61–115. [in Rus.]

7. VILSON, E. (2004). *Ukrainians: An Unexpected Nation*. Kyiv: K.I.S, 378 p. [in Ukr.]

8. VLASIUK, O. (2016). *National Security of Ukraine: The Evolution of Domestic Policy Problems: Selected Scientific Works*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 528 p. [in Ukr.]

9. HAIVORONIUK, N. (2014). Ukrainian Identity as an Ontological Basis of National Security (A Socio-Psychological Aspect). *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya psykholohichna* (Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Psychology Series), [online] Vol. 2 (1), pp. 38–48. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2012_2(1)_7) [in Ukr.]

10. HAZIZOVA, O. (2016). Threats to National Security in the Sphere of Identity of Ethnic Groups of Crimea at the Beginning of the 21st Century. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 19, pp. 156–161. [in Ukr.]

11. HAZIZOVA, O. (2018). Crimean "Knot" of Identities: Russian Annexation and the Issue of Preserving the National Identity of the Crimean People. *Ukrainoznavchyi almanakh* (Ukrainian Studies Almanac), Vol. 23. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv, pp. 25–31. [in Ukr.]

12. HLADIYAK, T. (2015). *European Identity in EU Documents*. [online]. Available at: <http://www.lnu.edu.ua/personal/mdlviv/visnyk/15/identycznistj.html> [in Ukr.]

13. HNATIUK, O. (2005). *Farewell to the Empire: Ukrainian Discussions of Identity*. Kyiv: Krytyka, 528 p. [in Ukr.]

14. HNATIUK, O. (Dec. 2005). *Farewell to the Empire: Ukrainian Discussions of Identity*. [online]. Available at: <https://m.krytyka.com/ua/reviews/proshchannya-z-imperiieyu-ukrayinski-dyskusiyyi-pro-identychnist> [in Ukr.]

15. GUDZYK, K. (Jan. 15, 2005). Historiography and Ukrainian Identity. *Den*. [in Ukr.]

16. HRABOVSKYI, S., LOSEV, I. (Nov. 13, 2013). Ukrainian Identity: Problems and Challenges. *Den*. [in Ukr.]

17. HRYTSAK, Ya. (2013). *On the Possibility of Building a Political Nation in a Particular Country (Ukraine), or What the Experience of Poland Teaches Us*. [online] Available at: <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/hrycak.htm> [in Ukr.]
18. HRYTSAK, Ya. (June 2016). *Ukrainian Identity*. *Krytyka*. [online] Available at: <https://m.krytyka.com/ua/articles/ukrayinska-identychnist> [in Ukr.]
19. DEMCHUK, R. (2014). *Ukrainian Identity in the Mode of Mythologems: A Monograph*. Kyiv: Starodavnii svit, 236 p. [in Ukr.]
20. DZHADT, T. (2010). The People of the Frontier. *Krytyka*, Vol. 9–10, pp. 44–45. [in Ukr.]
21. DZOBAN, O. (2006). *National Security in Terms of Social Transformations (Research Methodology and Support): A Monograph*. Kharkiv: Konstanta, 440 p. [in Ukr.]
22. DOBRZHANSKA, O. (2008). *Political Identity of Ukrainian Society in Terms of European Integration*. [Thesis for Candidate of Political Sciences degree. Specialty: 23.00.03]. Kyiv, 215 p. [in Ukr.]
23. ERIKSON, E. (1996). *Identity: Youth and Crisis*. Moscow: Progress, 342 p. [in Rus.]
24. BART, F., ed., (2006). *Ethnic Groups and Social Boundaries: The Social Organization of Cultural Differences: Collection of Articles*. Moscow: Novoye izdatelstvo, 200 p. [in Ukr.]
25. ZHURZHENKO, T. (2015). *A Divided Nation? Rethinking the Role of Identity Policy in the Ukrainian Crisis*. [online] Available at: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1529> [in Ukr.]
26. *Threats and Crises of the All-Ukrainian Identity*. [online] Available at: <https://matrix-info.com/zagrozy-ta-kryzy-dlya-zagalnoukrayinskoyi-identychnosti/> [in Ukr.]
27. KARMAZINA, M. (2013). Identities in the Modern Scholarly Discourse. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* (Scientific Notes of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine), (3 (65)), pp. 4–29. [in Ukr.]
28. KARMAZINA, M. (2014). *Civic Identity in Ukraine in the Context of Foreign Policy Influences. Political Mechanisms of Forming Civic Identity in Modern Ukrainian Society*. A Collective Monograph. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, pp. 258–285. [in Ukr.]
29. KYRYDON, A. (2015). European Identity: The Structuring of Semantic Space. *Yevropeiski istorychni studii* (European Historical Studies), (2), pp. 26–53. [in Ukr.]
30. KYRYDON, A. (2016). *European Identity: Manifestation in the Context of Globalization*. [online] Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/25668/> [in Ukr.]
31. KYRYDON, A., TROIAN, S. (2015). The Problem of European Identity in Modern Scientific Discourse. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu* (Historical and Political Problems of the Modern World), Vol. 31–32, pp. 159–166. [in Ukr.]
32. KYSELOV, S., SALNYKOVA, A. (2003). National Identity of Ukrainians. Dilemma of the Cultural and Sociopolitical. *Politychnyi menedzhment* (Political Management), (2), pp. 31–40. [in Ukr.]
33. KOZLOVETS, M. (2009). European Identity: Unification or “Unity in Diversity”? *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii* (Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy), Vol. 37, pp. 72–86. [in Ukr.]
34. KOZLOVETS, M. (2009). *The Phenomenon of National Identity: Globalization Challenges: A Monograph*. Zhytomyr: Zhytomyr I. Franko State University Press, 558 p. [in Ukr.]
35. KOSTIUK, P. (2018). *Identity Code. Military Pages of the History of Ukraine and Not Only...* Lviv: Universum; Space-M, 456 p. [in Ukr.]
36. KULYK, V. (2010). *Discourse of the Ukrainian Media: Identities, Ideologies, Power Relations*. Kyiv: Krytyka, 656 p. [in Ukr.]
37. KULYK, V. (1999). *Ukrainian Nationalism in Independent Ukraine*. Kyiv: KM Academia, 63 p. [in Ukr.]
38. LYSYI, I. (2012). The Concept of National Identity in the Study of Culture. *Mandrivets*, (4), pp. 74–78. [in Ukr.]

39. LOZOVYI, V. (Apr. 24, 2018). *The Concept of National Identity in the Study of Culture*. [online] Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2447267-donbas-ak-veli-vijnu-proti-ukrainskoi-identichnosti.html> [in Ukr.]
40. LOZOVYI, V. (2018). Manipulation by History as a Political Instrument for Dividing Ukraine: Strategies and Practices of Constructing Anti-Ukrainian Identity in Donbas. *Stratehichni priorityty* (Strategic Priorities), (3–4 (48)), pp. 147–154. [in Ukr.]
41. MAIBORODA, O. (2000). *The Problem of Forming a New Identity of the Ukrainian Nation. Ethnic Groups of Ukraine*. An Almanac, Vol. 1. Kyiv, pp. 15–16. [in Ukr.]
42. MALANCHUK, O., CHERNYSH, N., SUSAK, V. (2016). A Forced Choice: Identities and Attitudes before and after Euromaidan. *Ukrainskyi sotsium* (Ukrainian Society), (4 (59)), pp. 8–20. [in Ukr.]
43. MATSKIV, T. (2017). *Language and Identity: A Ukrainian Dimension*. [online] Available at: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/120343> [in Ukr.]
44. MELNYK, N. (2013). Conceptualizing the Concept of “Political Identity”: A Set of Definitions and Approaches. *Naukovi zapysky IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy* (Scientific Notes of Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine), (3 (65)), pp. 29–38. [in Ukr.]
45. NAHORNA, L. (2002). *National Identity in Ukraine*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 271p. [in Ukr.]
46. NAHORNA, L. (2008). *Regional Identity: Ukrainian Context*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 405 p. [in Ukr.]
47. NAHORNA, L. (2011). *Sociocultural Identity: Traps of Value Distinctions*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 272 p. [in Ukr.]
48. *National Identity and Civil Society*. (2015). Kyiv: Dukh i litera, 464 p. [in Ukr.]
49. DEIVIS, N. (July 2014). Now Is the Time for the Emergence of an Inclusive Ukrainian Identity. *Krytyka*. [online] Available at: <https://m.krytyka.com/ua/articles/norman-deyvis-teper-ie-moment-koly-vynykaie-inklyuzyvna-ukrayinska-identychnist> [in Ukr.]
50. PALII, H. (2003). The Problem of Forming the Ukrainian Political Nation: The Aspect of National Identity. *Politichnyi menedzhment* (Political Management), (1), pp. 93–100. [in Ukr.]
51. PALII, H. (2005). *Formation of a Single National Identity in the Context of Realization of National Interests of Ukraine*. [Thesis for Candidate of Political Sciences degree. Specialty: 23.00.05]. Kyiv, 214 p. [in Ukr.]
52. PASICHNYK, V. (2013). Functions of the National Idea in Ensuring National Security. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia. Filosofiia, metodolohiia, teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia* (Bulletin of the National Academy of Public Administration. Philosophy, Methodology, Theory and History of Public Administration), (11), pp. 37–44. [in Ukr.]
53. PASHYNA, N. (2012). The Concept of Political Identity in the Ukrainian Political Science. *Politichnyi menedzhment* (Political Management), (4–5), pp.180–190. [in Ukr.]
54. PELAHESHA, N. (2007). European Identity: Content, Functions, Mechanisms of Formation. *Multiversum. Filosofskyyi almanakh: zbirnyk naukovykh prats* (Multiversum. Philosophical Almanac: Collected Scientific Works), Vol. 60. Kyiv, pp. 12–34. [in Ukr.]
55. PELAHESHA, N. (2008). *Ukraine in Postmodern Semantic Wars: Transformation of Ukrainian National Identity in the Context of Globalization*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 288 p. [in Ukr.]
56. PETRIV, H. (2017). Sociolinguistic Dimensions of the Concept of National Identity in the Frame of Ukrainian Reality. *Naukovyi visnyk Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universitetu imeni Ivana Franka. Ser.: Filolohichni nauky (movoznavstvo)* (Scientific Bulletin of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Philology Series (Linguistics)), (7), pp. 140–144. [in Ukr.]

57. PETRUNOK, B. (2012). The Concept of Identity in the Context of Ukrainian Studies. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo* (Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ukrainian Studies), (16), pp. 14–16. [in Ukr.]
58. *Identity Policy in Ukraine: Conceptual Approaches, Main Tasks, and Implementation Mechanisms*. (2011). In: M. ROZUMNYI, O. KORNIIEVSKYI, V. YABLONSKYI, S. YANISHCHEVSKYI, eds., *Ukraina: politychni stratehii modernizatsii: zb. naukovy-analitychnykh dop.* (Ukraine: Political Strategies of Modernization: Collected Scientific and Analytical Reports). Kyiv: National Institute for Strategic Studies, pp. 7–41. [in Ukr.]
59. RIKER, P. (1995). *Narrative Identity. Hermeneutics. Ethics. Politics: Moscow Lectures and Interviews*. Moscow: Akademiia, pp. 19–37. [in Rus.]
60. ROMANENKO, O. *Identity of the Nation and the Text: How Modern Ukrainian Literature Forms Intense Images of National Identification*. [online] Available at: <https://litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/306/29> [in Ukr.]
61. ROMANCHUK, O. (2006). *Ukrainian Identity: More Problems than Achievements*. [online] Available at: <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2006/2/ident.html> [in Ukr.]
62. RUDENKO, Yu. *National Identity as a Component of Civilizational Identity in the Context of National Security of Ukraine*. [online] Available at: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/12> [in Ukr.]
63. RIABCHUK, M. (2019). *Overcoming Ambivalence. Dichotomy of Ukrainian National Identity. Historical Causes and Political Consequences*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 252 p. [in Ukr.]
64. RIABCHUK, M. (2017). *The Test of War: Old Divisions and New Connections in Today's Ukrainian Society. Ethnopolitical Context of Sociocultural Transformations in Modern Ukraine*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, pp. 119–138. [in Ukr.]
65. SLADKYI, D. (2008). National Identity as a Factor in National and International Security. *Politichnyi menedzhment* (Political Management), (2), pp. 110–119. [in Ukr.]
66. SMIT, A. (1994). *National Identity*. Kyiv: Osnovy, 223 p. [in Ukr.]
67. SMIT, A. (2004). *Nationalism: Theory, Ideology, History*. Kyiv: K.I.S., 170 p. [in Ukr.]
68. STEPYKO, M. (2016). Hybrid War as a War of Identities. *Stratehichni priorityety* (Strategic Priorities), (3 (40)), pp. 163–170. [in Ukr.]
69. STEPYKO, M. (2011). *Ukrainian Identity: Phenomenon and Principles of Formation: A Monograph*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 336 p. [in Ukr.]
70. STEPULA, N. (Nov. 13, 2008). *Ukrainian Identity: Public Discussion without Conclusions*. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/1348902.html> [in Ukr.]
71. SUDYN, D. (2012). National Identity from a Functionalist Perspective: The Essence and Main Types. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universitetu imeni V. N. Karazina. Seriiia "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody"* (Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. "Sociological Research of Modern Society: Methodology, Theory, and Methods" Series), Vol. 29 (993). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, pp. 12–16. [in Ukr.]
72. SUDYN, D. (2013). Types of Ukrainian National Identity: Approbation of the Theoretical Concept. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universitetu imeni V. N. Karazina* (Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University), (1045), pp. 41–47. [in Ukr.]
73. *Contradictions of Identities in Ukraine and Ways to Regulate Them in the Context of the Policy of Civil Consolidation of the Ukrainian Nation*. An Analytical Report. (2015). Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of NAS of Ukraine, 160 p. [in Ukr.]

74. SUSAK, V., VASHCHYNSKA, I. (2018). Loyalty Component of the “Ukrainian” Identity: Regional Dimensions in the Example of the Cities of Lviv and Donetsk (1994–2010–2015). *Ukrainskyi sotsium* (Ukrainian Society), (1), pp. 9–18. [in Ukr.]
75. TYTAR, O. (2015). *Ukrainian National and Cultural Identities in the Globalized World (A Case Study of Sloboda Culture)*. A Monograph. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 347 p. [in Ukr.]
77. TYKHOMYROVA, Ye. (2005). Formation of European Identity as a Factor in European Integration. *Politichni nauky* (Political Sciences), Vol. 45 of *Naukovi zapysky* (Scientific Proceedings), pp. 56–60. [in Ukr.]
78. TREHUB, H. (2020). *Open World and Singularity of Identity*. [online] Available at: <https://tyzhden.ua/Culture/244730> [in Ukr.]
79. FUKUIAMA, F. (2020). *Identity. The Need for Dignity and the Politics of Resentment*. Kyiv: Nash Format, 192 p. [in Ukr.]
80. KHASHYIEVA, L. (2014). European Identity as a Factor in European Integration: A United Europe or a Europe of Nations. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia* (Theory and Practice of Public Administration), Vol. 3, pp. 239–244. [in Ukr.]
81. CHERNIENKO, V. (2015). Philosophy and Identity. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universitetu “Ostrozka akademiia”. Seriiia “Filosofiiia”* (Scientific Notes of the National University “Ostroh Academy”. Philosophy Series), Vol. 18, pp. 8–18. [in Ukr.]
82. CHERNYSH, N., SUSAK, V. (2016). Prelude. The Burden of the “Soviet Heritage”: Identification Models of the Inhabitants of Lviv and Donetsk (1994–2010). *Ukrainskyi sotsium* (Ukrainian Society), (3 (58)), pp. 8–19. [in Ukr.]
83. SHKILNA, I. (2018). Formation of National and Cultural Identity of Older Adolescents in Terms of Frontier. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* (Theoretical and Methodological Problems of Raising Children and Students), (22), pp. 295–306. [in Ukr.]
84. SHNAPPER, D. (2007). *Community of Citizens. On the Modern Concept of a Nation*. Kharkiv: Folio, 223 p. [in Ukr.]
85. SHCHOLOKOVA, H. (2016). The Concept of “European Identity” in the Political Discourse of the EU. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Politolohiia* (Bulletin of Dnipropetrovsk University. Political Science), (5), pp. 93–100. [in Ukr.]
86. BRUBEIKER, R. (1996). *Nationhood and the National Question in the New Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. [in Eng.]
87. HALL, S., GAY, P., eds., (1996). *Introduction: Who Needs ‘Identity’? Questions of Cultural Identity*. London: Sage Publications, pp. 1–17. [in Eng.]
88. HIMKA, J.-P. (2006). The Basic Historical Identity Formations in Ukraine: A Typology. *Harvard Ukrainian Studies*, 28 (1–4), pp. 483–500. [in Eng.]
89. LÉVI-STRAUSS, C. (1977). *L’Identité: Séminaire Interdisciplinaire*. Paris: Presses Universitaires de France. [in Fr.]
90. RIABCHUK, M. (2015). “Two Ukraines’ Reconsidered: The End of Ukrainian Ambivalence?” *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 15 (1), pp. 138–156. [in Eng.]
91. SHULMAN, S. (2005). National Identity and Public Support for Political and Economic Reform in Ukraine. *Slavic Review*, (64 (1)), pp. 59–87. [in Eng.]
92. SOMERS, M. (1994). The Narrative Constitution of Identity: A Relational and Network Approach. *Theory and Society*, (23), pp. 605–649. [in Eng.]
93. TILLY, Ch. (1996). *Citizenship, Identity, and Social History*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–17. [in Eng.]